

בלז'ץ – ע"פ ד"ר רוברט קובאלק, מנהל מוזיאון בלז'ץ

"המאמר" קובץ ונערך ע"י אודי צין.

ד"ר רוברט קובאלק, מנהל מוזיאון בלז'ץ הרצה פעמיים (14 בנובמבר 2005 במכון הפולני בת"א, ב-15 בנובמבר ביד ושם, ירושלים). נכחתי בשתי הרצאותיו, שהיו חופפות ב-70% ומאחר ואתר הזיכרון בבלז'ץ "עולה למפה" החלטתי לנסות ולשלב בין התקצירים ולהוסיף. אני מאמין שעם החומר שנאסף אפשר "לצאת לקרב".

נעזרתי רבות בחברים רבים ששיתפו אתי פעולה. תודה להם ובמיוחד לחיים מזרחי ולינקלה שיינברג

תקצירי הרצאות: ת"א - חיים מזרחי וכלילה מרגלית, ירושלים - ציפי הרפז ואודי צין

ציילומים: ג'ודי ביטון, יעקב סיגל, דן צוקר, ארז יער, ישראל ברגר (באמצעות אהוד פאר), אורי שלו, רונית כהן, דני בושניצקי, גדעון גולדשטיין, נתנאל פישר ומשה (קוזי) קוזלובסקי

תודות נוספות לאריה ברנע (על התוספת למטה), לחנוך מנחה (על עדויות בלז'ץ) ולמנחם גנור (על תרגום מסמך גרשטיין)

תוכן:

1. מהלך היסטורי ע"פ ד"ר קובאלק
4. אתר הזיכרון בבלז'ץ ע"פ ד"ר קובאלק.....
6. תרשים מחנה בלז'ץ ע"פ ד"ר ארד
7. אתר הזיכרון בבלז'ץ – חיים מזרחי ואודי צין.....
10. מוזיאון בלז'ץ – חיים מזרחי ואודי צין.....
12. סיפור בלז'ץ ועדויות – חנוך מנחה
19. קטעים מעדותו של רודולף דר – נבחרו ע"י רינה רובין.....
21. קורט גרשטיין – מסמך מתורגם ע"י מנחם מנור.....

מהלך היסטורי (ע"פ הרצאותיו של ד"ר קובאלק)

כבר בנובמבר 1939 רצה גלובוצניק (אודיליו גלובוצניק, בנאי במקצועו, הצטרף ב-31 למפלגה הנאצית, ב-33 הצטרף לאס.אס ומונה לסגן מנהיג המפלגה הנאצית באוסטריה. לאחר סיפוח אוסטריה ב-38 מונה לגאוליטר של וינה, תפקיד שממנו הודח כעבור כ-8 חודשים בגלל ספסרות במטבע חוץ. הימלר חנן אותו ובנובמבר 39 ומינה אותו לראש המשטרה והאס.אס במחוז לובלין) להחליט מה יקרה ליהודים בגנרלגוברנמן.

גלובוצניק רצה להכין את לובלין כניסיון התיישבות.

התכנית הראשונה, הלמן אקציון – כל הגרמנים האתניים, כ-40 אלף באזור לובלין, יחזרו לרייך, לוארטגאו לאזור ממנו גורשו יהודים ופולנים.

תכנית שנייה הייתה גרמניזציה של לובלין שתוביל מאוחר יותר החלת התהליך הזה על כל שטחי הגנרלגוברנמן.

תוכנית ניסיון שלא התממשה הותירה את השאלה מה לעשות עם היהודים...

ביוני 41 התחילה הפלישה לשטחי בריה"מ, הימלר ביקר בגיא ההריגה במינסק והחליט שאיננו רוצה בפיתרון כזה.

מה הוביל אותו להחלטה זו? – באביב 1941 הוקמו האיינזצגרופן, ולפי הוראת הימלר שובצו בהן חיילים ושוטרים בני 19 לפחות, בעלי תעודת בגרות, גזע טהור, עבר נקי והמלצות טובות, שפויים ומסכימים. הרצח ההמוני החל מייד לאחר תחילת מבצע ברברוסה, דהיינו: ב-23 ביוני 1941.

באוגוסט הגיע הימלר למינסק שבביילורוסיה כדי לבדוק את העבודה, ופגש שם את מפקד ה-אס.אס. במרכז רוסיה, אחר כך - מפקד איינזצגרופה B, ידידו גנרל אריך פון דם בך-זלבסקי.

החיילים "הדגים" הוצאה להורג כלפי 100 יהודים בקירוב. הימלר העיר לחיילים שחלק מהירויים עודם זדים, וקצין זוטר ירד לתעלה וירה בראשי המפרפרים. מוחו של אחד הירויים בשלב השני ניתז על מעילו של הימלר, והוא חישב להתמוטט ונתמך בידי שלישי הצבאי, גנרל קארל וולף. אחר כך התאושש ונשא דברים באוזני החיילים.

מכיוון שביקש לדעת את בעיותיהם, חייל אחד אמר לו שהמרכיב הקשה עבורם בעבודה הוא הרג הילדים. הימלר

הזדהה עם התחושה, אבל שב והסביר את חשיבות המשימה. אחר כך אמר לו זלבסקי שאחדים מהאנשים "ירדו

מהפסים" ואילו רבים מהם הפכו להיות פראיים - אלימים - זה כלפי זה. (ע"פ אריה ברנע)

מאוגוסט 41 היה במזרח אירופה גל של ניסויים ברצח בגז: נובינסקי(?) – אוטובוסי גז, ריגה – אוטובוסי גז, חלמנו – משאיות גז. בגרמניה חזרו לאוטנזיה ובספטמבר 41 הגיעו אל גלובוצניק ללובלין שני מומחי אוטנזיה.

באוגוסט 41 הגיע הימלר ללובלין והחליט עם גלובוצניק על הקמת מחנה מידאנק עבור השבויים הרוסים. אז נקראה גם התחילו השיחות הראשונות על "מה עושים עם היהודים".

בשנה זו מחפשים "דם גרמני" במזרח אזור לובלין, שהגיעו לאזור במאות ה-17 ו-18. לובלין נקראה עיר גרמנית אמיתית ועד סוף שנת 44 יהיו בה כ-50 אלף גרמנים.

בספט/אוק נפלה החלטה לפנות את האזור מיהודים.

בתכנית ריינהרד דובר רק ביהודי הגנרלגוברמן.

אתר המחנה נבחר ע"י גלובוצניק. בלז'ץ צומת רכבות בציר לובלין לבוב עוד מימי הקיסרות האוסטרית ויש פרט חשוב לציון: התחנה הייתה היחידה באזור עם 'רמפה' שימושית. המחנה נבנה סמוך מאוד לבתי העיירה (500 מ') כולם רואים, כולם יודעים ואין בינתיים מה להסתיר – זהו מחנה עבודה לכל דבר.

באוקטובר 41 הגיעה קבוצה של אנשי אס.אס. לבלז'ץ, בראשם גוטפריד שוורץ וריכרד טומאלה. אלה לקחו עובדי כפייה למקום שנקרא קוז'יצה והתחילו לבנות מחנה מבלי שידעו בדיוק לשם מה. הם העריכו שהמקום יהיה עבור יהודים אך לא הבינו מדוע לא בונים צריפים ורק שלושה צריפים משונים שריצפתם עשויה מתכת. באותו חודש הגיע למקום גם כריסטיאן וירט.

וירט בנה "משהו" בסגנון המשך לאוטנזיה. למכוניות גז הוכנסו פולנים נכים וחולים שפעלו בלילה ובעקבות הפעלתן, ע"פ עדויות, נמצאו גופות בשטח.

אייכמן שביקר במקום קיבל הסבר מפי וירט וע"פ עדותו היה בשוק...

בפברואר 42 נתפסו 150 יהודים שנרצחים בניסוי בגז בצריפים "המשונים", שתוכננו כמובן לשמש כתאי גז.

הטרנספורט הראשון, מלובלין, מגיע ב-17 במרץ 1942 בשעה 10 בבוקר ביוזמת גלובוצניק.

הרמן הפלה שהיה אחראי לכול השילוחים בגנרלגוברמן ויותר מאוחר "נפגוש" אותו באקציה הגדולה בוארשה, מזמן ישיבה בנושא הגירוש מגטו לובלין לבלז'ץ. בכול יום יגיע טרנספורט מגטו לובלין שימנה 400 – 1000 נפש. האס.אס יהיה אחראי, תהייה סלקציה. ע"פ הסברו, זו תהייה תחנתם האחרונה, משם לא יחזרו.

למעשה לא קוימה כל סלקציה בגטו לובלין והזקנים והנכים נרצחו עוד בטרם הועלו לרכבות. על מנת שלא יהיו עדים המשלוחים הראשונים אורגנו בלילות.

החל משנת 1940 היו במחנה עבודה בלז'ץ עובדי כפייה יהודים שעסקו בחפירת תעלות מגן אנטי טנקיות. אלה זיהו את המשלוחים מברלין...

בחודש הראשון של הרצח בבלז'ץ, 17 במרץ עד 16 באפריל 42, נרצחו במקום כ-75 אלף יהודים. 26 אלף מלובלין, 15 אלף מלבוב והיתר מערים קטנות אחרות.

ב-17 במרץ 42 הגיעה רכבת ראשונה מצ'כיה לאיזביצה, שהייתה ב-42 גטו המעבר הגדול ביותר ליהודים שהגיעו מאירופה ומשם נשלחו ברובם לבלז'ץ ומיעוטם לסוביבור (מחנה שהתחיל לפעול בראשית מאי 42 ובו נרצחו בחודש הראשון כחמשת אלפים יהודים).

אחרי מאי הופסקו הטרנספורטים לגטאות-מעבר. אלה עצרו בלובלין, הצעירים נשלחו למידאנק והיתר לסוביבור.

מאמצע מאי מגיעים לבלז'ץ טרנספורטים מקרקוב, טרנוב ומעט מלובלין.

באמצע חודש מאי התחילו לבנות את מחנה טרבלינקה. סוביבור וטרבלינקה, תכנונם ובנייתם מבוססים על מחנה בלז'ץ.

ביוני סגרו את בלז'ץ עד אמצע יולי וע"פ ד"ר גדעון גרייף במועד זה נשלחים לראשונה טרנספורטים של יהודים למידאנק שהופך למחנה השמדה...

בקיץ וסתיו 42 הגיעו לבלז'ץ וטרבלינקה משלוחי ענק. באוגוסט הגיע הרצח לשיא של 35 אלף ביום, מזה 15 אלף בבלז'ץ. המשלוחים הגיעו מאזור גליציה ברובם מלבוב ומקרקוב, מיעוטם מכמה עיירות נוספות בגליציה. באותה תקופה המתו בבלז'ץ לעיתים 3-4 רכבות...

בלז'ץ היה אז כפר מעורב פולני-אוקראיני שכלל גם יהודים. האוקראינים היוו 20% - 25% מהאוכלוסייה ואלה יצרו כמובן קשר הדוק מאוד עם השומרים האוקראינים שהיו שבויי מלחמה מתנדבים (בוגרי טרבניקי), ששימשו בעיקר כאנשי "אבטחה" במחנה והפעילו את חדרי הגז שיכלו להכיל 4000 איש!

השומרים האוקראינים הללו (לכמה מהם היו בכפר קרובי משפחה) היוו חלק מנוף העיירה ונהגו להתרברב במעמדם ועושרם (זהב, כסף, תכשיטים שנשדדו מהקורבנות). הם חיזרו במרץ אחר בנות העיירה והיו גם נישואין. אחת מאלה שנישאה לאוקראיני כזה, העידה לפני כמה שנים לפני ד"ר קובאלק ששאל אותה מדוע נישאה לאוקראיני נענה – הייתי צעירה, הייתי טיפשה ואבא שלי אמר לי שאם להיות זונה אזי רצוי באופן אופיינלי...

בכל ההזדמנויות החברתיות הללו, זרם מידע רב על הנעשה במחנה אך בראיונות שנעשו ע"י ד"ר קובאלק וצוותו עם התושבים אלה טענו באופן גורף, שלא ידעו על שיטת הרצח וסילוק הגופות, כי בורות הקבורה של הנרצחים לא נצפו מכון העיירה בשל מאמצי ההסוואה. רק כאשר הוצאו המתים לשרפה על המוקד ועלה הריח החרוך בכל האזור, "הבינו" מה ארע שם בדיוק. כל מאמצי החקירה האקדמית של ד"ר קובאלק ואחרים, להציל מידע סביר ואמיתי, לא צלחו. כשהמראיינים עימתו אותם עם השאלה "לאן נעלמו מאות האלפים שהגיעו לכאן", הם לא נענו בהיגיון. אולם ראוי לציין כי רדיו לונדון ה-B.B.C שידר באפריל 1942 את עובדת היות המחנה "מחנה השמדה". המידע היה פולני...

ידיעות אלה סיפרו על עשרות אלפי נרצחים כשדרך הרצח היא בחשמל (כנראה בגלל הריח שנישא באוויר...) רק בקיץ של אותה שנה הגיעה הידיעה שהרצח מבוצע בגז.

היהודים בגנרלגוברנמן ידעו על בלז'ץ יותר מאשר על סוביבור בעיקר מנהגי הקטרים ועובדי רכבת נוספים. בלז'ץ פעלה כמחנה השמדה החל מ-17 במרץ 42 ועד דצמבר 42 בפרק זמן קצר זה נרצחו שם כחצי מיליון יהודים. 95% מהם היו יהודי פולין. היתר יהודים מצ'כוסלובקיה, גרמניה ואוסטריה הגיעו דרך מחנות מעבר. בסוף 42 עדין ציפו לטרנספורטים מרומניה שכלל לא הגיעו ועובדה זו בתוספת המצב שאי אפשר היה לחפור בורות נוספים עבור הגויות הביאו להפסקת הרצח במקום.

מיקומו הטופוגרפי של המחנה שהיה בבקע כלאו בין ביצות ויער, כפר ותחנת רכבת "מנע" את הרחבת המחנה... מינואר 43 ועד אפריל 43 נפתחו הבורות והאוקראינים ואנשי הזונדרקומנדו פתחו את הבורות, 35 במספר, כתשו ושרפו את הגויות. הריח הורגש ברדיוס של 25 ק"מ מהמחנה.

בחודשים אפריל – יוני 43 הרסו הגרמנים את כל המבנים כולל חדרי הגז. הרס זה בתוספת ההפצצות של חיל האוויר הרוסי לפני כיבוש/שחרור המחנה היה מושלם עד כדי כך שאי אפשר היה לזהות את מקומם של המבנים לאחר המלחמה.

בחפירות ארכיאולוגיות לאיתור המקומות ולאמוד את גודלם, נמצאו שרידים של תאי הגז. תא אחד היה בקיבולת ל-600 נרצחים והתא השני גדול פי ארבעה.

לגבי רישום מסודר של הנספים, אין לנו מסמכים, כי הם היו במבנים שהופצצו ונשרפו כמעט כליל כשהרוסים הגיעו לאזור (יולי 1944). שחזור לוח הרכבות מעלה נתון של כ- חצי מיליון קורבנות!!! 95% יהודי פולין והשאר ממערב היבשת – בעיקר צ'כים ואוסטרים שהועברו בתחילה ל-איזביצה. כך גם לגבי תאי הגזים: יש בידנו את השרטוט המפורסם של רדר (אחד הניצולים הבודדים מהמחנה).

בסיום עבודת ההרס לאחר השרפה, נלקחו האסירים היהודים שעסקו בטשטוש הראיות למחנה סוביבור ונרצחו שם. המפקד השני של המחנה- גוטליב הרינג (וירט התמנה למפקד שלושת מחנות ריינהרדט תחת גלובוצניק) אחראי לטשטוש העובדות, חרישה ונטיעת יער באתר, בניית חווה חקלאית עם משפחה אוקראינית שהועברה למקום.

בסיום עבודת ההרס נשלחו אנשי הזונדרקומנדו לסוביבור ונרצחו שם על הרמפה. מרגע פינוי המחנה וגם לאחר שחרור המקום פשטו עשרות פולנים וחיפשו זהב וכסף יהודי בבורות בהם היו שרידי הגופות.

עד יולי 44 מועד בו הגיע הצבא האדום למקום הייתה בלז'ץ חווה חקלאית.

מחנה ההשמדה בלז'ץ שהיה אחד ממחנות ההשמדה העיקריים, שלישי בהיקף הרצח, אחרי אושוויץ-בירקנאו וטרבלינקה נשכח כיום כמעט לחלוטין.

רק שני ניצולים נתנו עדות לאחר המלחמה. בודדים נוספים שברחו לא נמצאו חיים לאחר המלחמה. רודולף רדר, שברח בנובמבר 42, נתן עדות במשפט כנגד 8 אנשי אס.אס מהם רק אחד נידון ל-4 שנות מאסר – יוזף אוברהאוזר וגם הוא ע"פ הודאתו שהושפע ופחד מוירט.

רדר ידע לספר הכול בפרוטרוט כולל שמות אולם בגין עיוורונו בזמן המשפט לא היה מסוגל לזהות את הנידונים... הניצול השני חיים הירשמן, שברח בזמן העברתו מבלז'ץ לסוביבור בנובמבר 42. הירשמן חי אחרי המלחמה בלובלין שם שימש כשוטר. כנראה קומוניסט בדעותיו. נרצח ביום שבו התחיל לתת עדות על בלז'ץ בידי נער פולני בן 16 שרצה לשדוד את אקדחו מתוך כוונה להקים מחתרת אנטי קומוניסטית. אשתו של הירשמן השלימה את העדות כעדות שמיעה...

ניצול שלישי, ישראל שפירא, חסיד יליד לבוב מסר עדות רק בשנות ה-70. *על דולק בכנר האסיר הראשון שברח מבלז'ץ במכונית זבל לא שמענו...*

בכנר ובני משפחתו נשלחו מגטו פודגוז'ה לבלז'ץ באקציה הראשונה ב-2 ביוני 1942. כל אנשי הטרנספורט נורו ונהרגו לעיני כמה בחורים ובכנר עצמו. הגופות נזרקו לשוחות חפורות שהיו מוכנות מבעוד מועד. על הבחורים ובכנר הוטל כיסוי הגוויית בסיד כולל בני משפחתם שזה עתה הגיעו עמם ברכבת ונורו לנגד עיניהם. בכנר הצליח לברוח מבלז'ץ בתוך אוטו זבל וחזר בדרך לא דרך לקרקוב שם סיפר את הסיפור המלא לידידת משפחה בשם אירנה יוהנס, שחיה בניירות מזויפים. זו נתבקשה על-ידו שתלך לגטו ותזהיר את תושביו שהנסיעה למזרח היא להירצח היא איננה לצורך עבודה חקלאית...

את סיפורו המלא של דולק בכנר תמצאו בחוברת של חברתנו נורית אשכנזי - "ללכת על חוד התער"
עלות: 30 ₪ + 5 ₪ משלוח בדואר. הכתובת להזמנה - nuritash@netvision.net.il

וירט חוסל בידי פרטיזנים כבר בסוף 43 ואילו גלובוצניק לפי גרסה אחת התאבד ב-31 במאי 45 לאחר שנעצר בידי הבריטים ולפי גרסה אחרת נתפס ביוני 45 ע"י פרטיזנים או חוליית נוקמים יהודים והוצא להורג. את אירועי המחנה חקרה ועדה פולנית (מקרה יחיד בחקירת המחנות). הועדה גילתה שתושבי העיירות הסמוכות פשטו על בורות הקבורה וחפשו שם זהב ודברי ערך. חלקם מצאו. הבורות היו הסימון הבולט בשטח ומסביב, במשך שנים רבות, היו שם מפוזרות עצמות-אדם. השטח היה באחריות מחלקת היערנים המחוזית ולא נעשה בו שימוש או ציון. יש עדות אחת לפחות של עובדת מחלקת הייעור המקומית, שציינה מקום בו מצאה דברי ערך הקשורים בקורבנות.

אתר הזיכרון בבלז'ץ

רק ב-1964 הוחלט על הקמת מצבה במקום, לזכר "הקורבנות של הפשיזם ההיטלראי" ללא ציון עובדת היותם יהודים.

מדוע דווקא בשנה זו?

הדבר קשור להתעניינות התקשורתית של התקופה: באותה שנה התנהל משפטם של 8 מאנשי האס.אס, ששרתו בבלז'ץ ורודולף הס, שהיה אז בכלא והיה צריך לשמש עד מטעם התביעה. התביעה לא הצליחה להשיג הרשעה פרט לאחד שקיבל 4.5 שנות מאסר, גם זאת רק בעקבות עדותו האישית. 7 הנוספים שוחררו. בשנות ה-90 נעשתה חשיבה חדשה לגבי הנצחת המחנה. זה היה קשור לבניית מוזיאון השואה ב-ארה"ב. ב-1993 נחתם חוזה להקמת מוזיאון ב-בלז'ץ בעלות משותפת פולנית-אמריקאית. הוסכם שפיתוח האתר יעשה עפ"י כללי ההלכה ללא פתיחת הקברים של בורות הנספים. אותרו 33 בורות. נקבע שאתר בורות הקבורה יכוסה בחומר מיוחד של גושי פסולת מתרכובת ברזל ופחם (שנראית כמו סלעי בזלת), ייסלל שביל מרכזי (בנתיב שבו לא מצאו עצמות אדם) שיוביל לחלל פתוח עם קירות בטון גבוהים (במקום שבו היו תאי הגז) ובו בקיר הפנימי משני צידי הכניסה חקוקים שמות פרטיים של יהודים. משם, באמצעות מדרגות מטפסים החוצה אל האגף הגבוה של המחנה ובשביל היקפי ריבועי מסביב למשטח הבורות המכוסה, חוזרים לנקודת ההתחלה.

הנחות ההנצחה ומרכיבי הזיכרון כללו:

- א. האתר לא ינציח דבר פרט לקורבנות. (לא צריפים ולא תאי גזים)
- ב. השטח המרכזי של המחנה, שבו היו הבורות, יכוסה בגושי התרכובת לעייל.
- ג. הבורות יסומנו בגושי התרכובת בצבע שחור בולט. (רק במבט מהשטח הגבוה ניתן לזהותם)
- ד. חומת הכניסה תדמה את קו מסילת הברזל ו-'הרמפה'. מבנה המוזיאון כחלק מתחנת הרכבת.
- ה. רחבת הכניסה היא משטח בטון ובו חריצים המדמים פסי רכבת. צורתם כמו מגן-דוד.
- ו. בחלק הצפוני של חומת הכניסה הוצבו חלקי מסילה מעורמים כ-מוקד, לזכר שרפת הנרצחים.
- ז. השביל המרכזי שבין הבורות יוביל למיקום תא הגזים וידמה את 'המנהרה'. הוא מרוצף באבני 'רינק' מקוריות, לציון רחבת כיכר השוק שבה רוכזו היהודים לפני שילוחם בעיירות מגוריהם. (האבנים נאספו מעיירות הסביבה) השביל שקירותיו בטון, הולך וגובה עד שהוא מגיע אל רחבה סגורה בקירות גבוהים מאוד (10 מ').
- ח. הרחבה הפנימית מדמה את אולם תא הגזים. על הקירות הפנימיים הונצחו הנספים בשמות פרטיים בלבד, כדי להדגיש את חוסר ידיעותינו לגבי הנספים. השמות נלקחו מארכיב מידאנק והם כוללים טרנספורט אקראי מ-לובלין. (עם זאת מציין ד"ר קובלק שידועים כיום 90,000 שמות)
- ט. היציאה משני עברי רחבת ההנצחה במדרגות שעולות כאמור, לחלק הגבוה של המחנה. משם בשביל בטון ריבועי שמקיף את אתר הבורות, חוזרים לכניסה. לאורך השביל, צוינו באותיות ברזל, שמות הקהילות של הנספים.
- י. המוזיאון לא רצה עצים במחנה (כזכור נשתלה חורשה). הוסכם על השארת כמה אלונים ותיקים, בפינה הדרומית לאורך השביל ההיקפי, בבחינת "העצים הללו כעדים".

בלז'ץ בשטחו היה כמעט ריבוע 275 מ' על 265, בשטח זה נחנך ביוני 04 אתר זיכרון. ד"ר קובלק חלק על קונצפט הזיכרון אולם מקימיו טענו שהם אינם מקימים אתר זיכרון לשרידי צריפים וכיוב' אלא לנרצחים! החלק ההיסטורי מקומו במוזיאון.

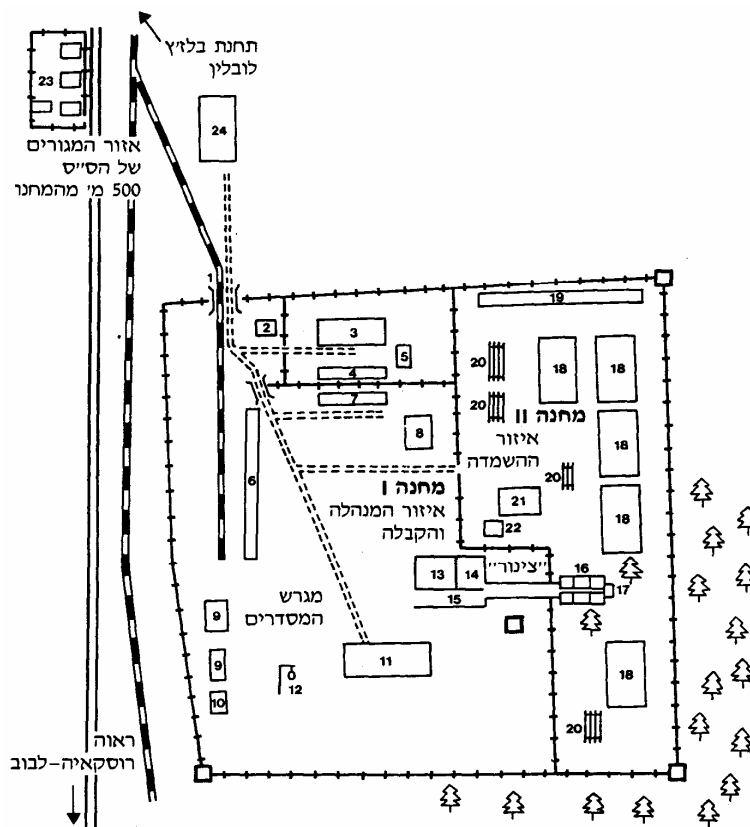
התצוגה בבניין המוזיאון

בעבר רוכזו חלק מהממצאים במוזיאון קטן בעיירה טומשוב-לובלסקי (9 ק"מ צפונית לבלז'ץ). החומרים כיום מוצגים בחלק מהמבנה וד"ר רוברט מקווא שייאסף חומר להרחבת התצוגה. המשימה שלהם העיקרית היא בחיפוש שמות הנספים והנצחתם ב-בלז'ץ. תמונות גדולות מלוות את המבקר במוזיאון הקטן והמאופק. חלקן של ניצולים או בני משפחה של הנספים מצילומים חדישים. שולבו תמונות של קורבנות מגטו קולבושווה(ע"י ז'שוב) מן הטעם הפשוט: בגטו הייתה מצלמה, הצילומים שרדו ומגטו זה נשלחו היהודים ל-בלז'ץ. יש גם ממצאים אותנטיים מהמוזיאון ב-טומשוב, כמו חלק מצינור הגז שנמצא במחנה והשלט המורה על מסירת חפצים לפני ה"מקלחת".

אגף קטן מוקדש לבודדים שניצלו מהמחנה: רודולף רדר (היחיד שמסר עדות מפורטת אך נעלם בקנדה בשנות ה-60 ונפטר כאלמוני שם), חיים הירשמן (מ-יאנוב לובלסקי שנרצח לאחר השחרור בעת שנתן עדות בלובלין על המחנה), ה-'חסיד' ר' ישראל שפירא, ודולק בכנר מ-קרקוב. האגף מנציח גם את שלאמק ביילר(מי שהעביר מידע על מחנה חלמנו לארכיון רינגלבלום בגטו ורשה, התגלגל לגטו זמושץ' ונרצח באקציה של הגטו ב-בלז'ץ) ואת הנער לייב וולשטיין (שברח ממחנה בלז'ץ והוא בן 13 לגטו זמושץ', הזהיר את יושביו אודות טיבו של המחנה ונרצח באקציה של הגטו ב-בלז'ץ).

עד כאן דברי ד"ר קובאלק...

תרשים מחנה בלז'ץ ע"פ ד"ר יצחק ארד – חורף 1942



מחנה I – אזור המנהלה והקבלה

- | | |
|------------------------------------|--|
| 1. שער כניסה | 2. חדר המשמר |
| 3. מגורי האוקראינים | 4. מספרה, מרפאה של אנשי אס.אס והאוקראינים. |
| 5. מטבח וחדר אוכל של האוקראינים | 6. רציף רכבת |
| 7. סככת רכב | 8. מתפרה וסנדלרייה עבור אנשי אס.אס. ואוקראינים |
| 9. מגורי האסירים היהודים | 10. מטבח ומכבסה של האסירים היהודים |
| 11. מחסן חפצי הנרצחים | 12. עמוד תליה |
| 13. רציף ההתפשטות | 14. חדר בו גזרו את שערות הנשים |
| 15. חצר עם גדר עץ שהובילו ל"צינור" | |

מחנה II – אזור ההשמדה

- | | |
|-------------------------------|---------------------------------------|
| 16. תאי גזים | 17. מנוע שיצר את הגז |
| 18. בורות קבורה | 19. תעלה אנטי-טנקית ששימשה כבור קבורה |
| 20. מוקדים לשרפת הגויות | 21. מגורי האסירים היהודים |
| 22. מטבח עבור האסירים היהודים | |

מחנה למחנה

- | | |
|-------------------------------------|--|
| 23. המגורים והמשרדים של אנשי אס.אס. | 24. מחסן לחפצים של הנרצחים - מקודם סככת הקטרים |
|-------------------------------------|--|

אתר הזיכרון בבלז'ץ - חיים מזרחי ואודי צין



הכניסה לאתר הזיכרון – בלז'ץ (מבט מבחוץ)
חניון האוטובוסים מאחור

נכנסנו ואתר הזיכרון פרוש לנגד עינינו
משטח אבני הלבה חצוי במנהרה/קניון שבקצהו הרחוק
רואים את קיר ההנצחה (המוזיאון שאינו נראה בצילום מימין)



"האתר מרשים כעיצוב סביבתי, בנוי כמשטח מלבני ענק הזרוע אבני לבה (כנראה סיגי ברזל מעורבים בפסולת פחם) חוצה אותו במרכזו (מכיוון השער פנימה) מנהרת-קניון, שאורכה כ-150 מ' לערך, כערוץ מעבר עם קירות ישרים המתרוממים בהדרגה עד לקצה מקום בו נמצא קיר ההנצחה.



זה עשוי בטון ולפניו רחבה קצרה לצדדים (בדומה ל- T).

על הקיר החזיתי חרוט המשפט – ארץ אל תכסי דמי... בעברית, אנגלית ופולנית.



בקיר נגדי לו חקוקים ייצוגית שמות פרטיים, לפי א-ב, של נרצחים שהובלו לכאן בטרנספורט מלובלין. העיקרון מוכר לנו מהאומשלאגפלאץ בוארשה...



ברחבה זו אפשר לקיים את הטקס...

היציאה ממבוך זה היא במדרגות שעולות משני צידי הקיר, ומשם בשביל המקיף את האתר ומחזיר אותנו לכניסה. מומלץ לצאת שמאלה, לאורך המדרכות נקבעו שמות הקהילות של הנספים במחנה בסדר א"ב, שחוזר על עצמו משיקולי עיצוב וסדר...



אם אכן תעלו במדרגות משמאל לקיר ההנצחה אזי המדרכה המשובצת בשמות הקהילות, תוביל אתכם בסופה לאנדרטה מרשימה ומעניינת המורכבת מפסי רכבת ואדנים. האנדרטה בצורת אסכלה (גריל), שאדניה ופסיה הובאו מטרבלינקה...

על הקיר מאחורי האנדרטה חרוט בעברית ובשפות נוספות שירו המוכר של דן פגיס – כתוב בעפרון בקרון החתום... נמשיך ללכת במקביל לגדר החיצונית, שמימין לנו ונחזור לכניסה.



מוזיאון בלז'ץ – חיים מזרחי ואודי צין

מימין לכניסה ניצב המוזיאון.

מוזיאון חדיש שמחזיק מעט המלמד על המרובה, דגמים, מוצגים (דוגמת אוסף מפתחות של בתים שנמצאו בזמן החפירות הארכיאולוגיות) וצילומים מאז... הכתוביות בשלוש שפות: פולנית, אנגלית ו...עברית, דבר המאפשר סיור עצמאי במוזיאון, בעריכה מודרנית ומרשימה. כל אלה בהצבה מיוחדת המשולבת באלמנטים של זכויות, בטון וברזל. עוד על התצוגה בעמ' 5.



חיים ממליץ לבקר במוזיאון לאחר חווית המנהרה וקיר ההנצחה.
 המלצתי "כמובן" הפוכה... קודם המוזיאון, שם לקיים שיחת מקדימה (בקצה המסדרון הנכנס אל תוך המוזיאון, אחרי
 אולם התצוגה, יש חדר מתאים לכך) ולאחריה צפייה עצמית במוצגי המוזיאון. בתום הביקור במוזיאון צעידה משותפת
 ב"קניון" עד לקיר ההנצחה, שם לקיים טקס. בטקס הקצר אותו אני מקיים משובצים סיפורי עדות המסופרים ע"י חברי
 המשלחת על בני-משפחה שאבדו (לאו דווקא בבלז'ץ), קדיש והתקווה.
 במקום 2 או 3 תאי שירותים מסודרים ומטופחים.
 זמן נסיעה מלובלין כשעתיים וחצי.
 זמן הביקור במקום עד שעתיים וחצי.

שעות פעילות של האתר והמוזיאון

1 באפריל – 31 באוקטובר:	האתר 09 – 18	המוזיאון 09 – 17
2 בנובמבר – 31 במרס:	האתר 08 – 16	המוזיאון 09 – 16

סגור – 15 באוגוסט, יום כיפור, 1 בנובמבר, 11 בנובמבר, 24 – 26 בדצמבר
 נוסף לתאריכים למעלה המוזיאון סגור ב- 1 באפריל
 במקרה של צורך בפתיחה בשעות שאינן מצוינות למעלה אפשר לפנות בבקשה ל –
belzec.memorial@op.pl

דוגמאות לאתרים המספקים מידע נוסף על מחנה ההשמדה בלז'ץ ואתר הזיכרון –

<http://www.deathcamps.org/belzec>

<http://www.deathcamps.org/belzec/photos.html>

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Belzectoc.html>

סיפור בלז'ץ ועדויות עריכה וקיבוץ – חנוך מנחה

ההשמדה ההמונית של היהודים בבלז'ץ החלה ב-17 במרס 1942, עם תחילת גירושם של יהודי לובלין, תאריך זה מציין את ראשיתו של מבצע ריינהארד.

ב-27 במרס 1942, עשרה ימים אחרי שהחלו ההריגות בבלז'ץ, כותב גבלס ביומנו על התחלת מבצע ריינהארד: "... יהודי הגנרל-גוברנמן, ותחילה יהודי לובלין, מפונים עתה מזרחה. שיטת הפינוי היא ברברית למדי, ואין לתארה כאן במלים מפורשות יותר. מן היהודים לא יוותר הרבה. בדרך כלל אפשר לומר, שיהיה צורך לחסל כ- 60 אחוזים מהם, ורק כ- 40 אחוזים ינוצלו לעבודות כפייה.

הגאולייטר לשעבר של וינה (גלובוצניק), המופקד על ביצוע המשימה, ממלא את תפקידו בזירות ניכרת ובשיטה, שאינה מעוררת תשומת לב יתרה. למרבה המזל, מציעה לנו תקופת המלחמה שורה של אפשרויות, שהיו נשללות מאתנו בעתות שלום. את הדבר הזה יש לנצל. הגטאות שייפנו בערי הגנרל-גוברנמן ייושבו עתה מחדש ביהודים, שגורשו מתחומי הרייך. תהליך זה יישנה מדי פעם בפעם..."

את שיטת ההשמדה, החל בקליטת המשלוח והטיפול בו, מהגעתו לתחנת בלז'ץ ועד להשלמת התהליך כולו, הגה קריסטין ירט. עקרונות היסוד של השיטה הזו היו יסודיות והונאת הנידונים למוות. בהגיע המשלוח לתחנת בלז'ץ, נעצרה הרכבת. בתחנה חולקו הקרונות – שמספרם נע, בדרך כלל, בין ארבעים לשישים, לשטים - שלוש קבוצות, וכל קבוצה הוכנסה למחנה בנפרד משום שהרציף שבתוך המחנה לא יכול לקלוט יותר מעשרים קרונות בבת אחת. רק משפורקו הקרונות והוחזרו ריקים, הוכנסה למחנה קבוצת הקרונות הבאה. על אנשי הליווי של המשלוח ועל עובדי הרכבת הגרמנים והפולנים, שנהגו את הרכבת מתחנות היציאה, נאסרה הכניסה למחנה: מי שאינו חיוני לא יהיה עד למתרחש בפנים. את הרכבת הכניס למחנה צוות נבחר ומהימן של עובדים גרמנים.

סטפן קירש, נהג קטר פולני שהיה בתחנת בלז'ץ, העיד על מה שראו עיניו מסביבת המחנה: " בתור נהג קטר הובלתי את משלוחי היהודים מתחנת ראוה-רוסקא לבלז'ץ פעמים רבות בבלז'ץ חולקו המשלוחים לשלושה חלקים. כל חלק, שהיה מורכב מעשרים קרונות משא, נדחף על ידי הקטר למסילה הצדדית שבתוך המחנה ונעצר על ידי המחסום שהווה בשנים 1939-1940 את קו הגבול. עם עצירת הקרונות בתוך המחנה הורדו מהם מיד כל היהודים, ובתוך 3-5 דקות פונו הקרונות מכל היהודים ומיטלטליהם. נוסף ליהודים החיים, ראיתי גוויות מוצאות החוצה הגרמנים אסרו עלינו לצפות על המחנה, אבל משקרבותי אליו, יכולתי לראותו. העמדות פנים שעלי לקרב את הפחם לשער הכניסה..."

שום דבר מנוף המחנה ומה"טיפול", שקיבלו יהודי המשלוח ברדתם מהקרונות, לא יכול היה לרמוז על הצפוי להם. למחנה היה מראה "שלו", שום קברים, בורות או תאי גזים לא נראו לעיני הבאים. המגורשים סברו שלפניהם "מחנה מעבר", והודעת אחד מאנשי ה-SS שעליהם לפשוט את בגדיהם ולהיכנס למקלחות לשם ניקוי חיזקה את סברתם זו. עוד נאמר להם, כי אחרי הרחצה יקבלו בגדים נקיים וישלחו למחנות עבודה. גדרות התיל הדוקרני ונוכחותם של השומרים החמושים במקום סייעו, אף הם לשמור על השקט בקרב המגורשים.

ההפרדה בין המינים, הסרת הבגדים ואפילו גזיזת שערן של הנשים שכנעו אותם במשנה תוקף, שהם הולכים למקלחות. בשלב זה האיץ בהם במכות, כדי לסכל כל מחשבה על בריחה או התנגדות. ליתר ביטחון, כדי למנוע מעשי בריחה או התנגדות, הולכו לתאי הגזים את הגברים תחילה, קודם שהעלו על דעתם מה מתרחש. אחריהם נלקחו הנשים והילדים.

תאי הגזים דמו למקלחות רגילות. כשנסגרו התאים על המגורשים הדחוסים בתוכם, עדיין לא ידעו מה מתרחש. גם אם תפסו לבסוף, שהם לכודים למוות בתאי הגזים, שוב לא יכלו לעשות מאומה. המבנה והדלתות היו חזקים די הצורך לעמוד בכל לחץ מבפנים. בתוך דקות אחדות היו האנשים בתאי הגזים נטולי הכרה, ומקץ עוד דקות ספורות היו מתים.

בהגיע משלוח של יהודים, הוצאה ממנו קבוצה של גברים צעירים וחסונים - עשרות אחדות, ולפעמים אף כמה מאות - והופרדה מן השאר. אנשיה חולקו לקבוצות עבודה בפיקודו של קאפו. רובם נלקחו למחנה 2 לעבודה.

תפקידם היה לגרור את הגופות מתאי הגזים, לשאתן לבורות הפתוחים ולקברן. אחדים מהם נצטוו לאסוף את הבגדים והחפצים של המומתים ולהעבירם למקום המיון. אחרים נצטוו להוציא מן הרכבת את גוויותיהם של מי שמתו בדרך ואת מי שלא היו מסוגלים ללכת, ולהובילם לבורות שבמחנה 2. הם היו עובדים ימים אחדים, ולעיתים שבועות, מתנסים בעיניים ונחלשים מעבודתם. מדי יום ביומו היו נרצחים אחדים מהם ומוחלפים באחרים שהגיעו למחנה.

את דרך הטיפול במשלוח מתאר SS אונטרשפירר קארל אלפרד שלוך, לשעבר ממבצע אותנטיה, ששירת בבלז'ץ כששה עשר חודשים מאז פברואר - מרס 1942, כשהחלו מבצעי ההשמדה:

"... בשעות הבוקר או הצהרים היו וירט, שווארץ או אוברהאוזר מודיעים לנו, שצפוי להגיע משלוח של יהודים... פריקת הקרונות נעשתה בידי פלוגת עבודה יהודית בהנהגת קאפו. שנים שלושה מאנשי הצוות הגרמני של המחנה פיקחו על הפעולה. מתפקידי היה להשגיח כאן. אחרי הירידה מן הקרונות נלקחו היהודים למקום ההתכנסות. בשעת הפריקה נאמר ליהודים, שהם הובאו לכאן (מקום מעבר), שהתיישבותם תהיה במקום אחר, אך קודם כל עליהם להתרחץ ולעבור חיטוי. את הנאום הזה נשא וירט, וקאפו יהודי תרגם אותו. אחר כך הובלו היהודים לצריפי ההתפשטות..."

מספר בעדותו קורט פרנץ, ששירת בבלז'ץ בפיקודו של וירט:

"... במו אזני שמעתי כיצד וירט מסביר ליהודים בקול משכנע למדי שהם ישולחו למקום אחר, אך קודם כל, מסיבות של היגיינה עליהם להתרחץ ולחטא את בגדיהם. בתוך צריף ההתפשטות היה דלפק להפקדת דברי הערך. הובהר ליהודים שאחרי הרחצה יוחזרו להם חפצי הערך. עד היום נשמעות באזני תשואותיהם של היהודים למשמע נאומו של וירט. התנהגותם של היהודים משכנעת אותי, שהם האמינו לדברי וירט..."

אחרי שהתפשטו, הובלו תחילה הגברים, ואחריהם הנשים והילדים, דרך "הצינור" לתאי הגזים. אומר בעדותו S.S. אונטרשפירר שלוך:

"... עמדי ב'צינור' שהיה קרובה מאד לצריף, שבו התפשטו המגורשים. וירט הציב אותי דווקא במקום זה, משום שלדעתי יכולתי להשפיע על היהודים שיירגעו. לאחר שיצאו מצריף ההתפשטות, היה עלי להראות ליהודים את הדרך לתאי הגזים. נדמה לי שכאשר הראיתי להם את הדרך, הם השתכנעו שאמנם עומדים לרחוץ אותם. עם כניסת היהודים לתאי הגזים ננעלו הדלתות בידי הקאנהולט עצמו או האוקראינים הכפופים לו. אז היה האקנהולדט מפעיל את המנוע, שהזרים את הגז. כעבור חמש או שבע דקות - וזו רק הערכת זמן שלי - הציץ משהו לתוך תא הגזים בעד אשנב קטן, כדי לוודא שכולם מתו. רק אז נפתחו הדלתות החיצוניות, ותאי הגזים אווררו..... אחרי שאווררו התאים, נכנסה פלוגת עבודה יהודית בהנהגת קאפו והוציאה את הגוויית מן התאים. מדי פעם בפעם היה עלי לפקח גם במקום זה, ומכוון שראיתי את התהליך במו עיני, אוכל לתאר אותו במלואו.

היהודים היו דחוסים בתאי הגזים בצפיפות גדולה. משום כך לא היו הגוויית מוטלות על הרצפה, אלא נתלו זו בזו בערבוביה, אחת נוסה אחורנית, אחת נוסה קדימה, אחת מוטלת על צדה ואחרת כורעת, הכל לפי המקום שהיה להן. הגופות היו מרוחות צוואה ושתן, אחרות ברוק. יכולתי להבחין שבגוויית אחדות הכחילו השפתיים וקצוות האף, באחדות היו העיניים עצומות, ובאחרות עיניים מפולבלות. את הגוויית גררו מתאי הגזים והעבירו לבדיקה של דנטיסט (כינאי לאסיר שהועסק בהוצאת שיני הזהב), והלה הוריד טבעות מן האצבעות ועקר שיני זהב מהפיות.... בתום התהליך הזה נזרקו הגוויית לבורות הגדולים..."

קשה לקבוע בוודאות, כמה תאי גזים פעלו בבלז'ץ בחודשים הראשונים למעשי ההשמדה. בשל בעיות ותקלות טכניות פעלו, ככל הנראה, בכל זמן נתון רק אחד או שניים משלושה תאי הגזים. גם קבורת המתים הייתה כרוכה בקשיים, כשהתמלא איזה בור בגוויית, נהגו לכסותו בשכבת עפר דקה. בגלל החום, תהליך ההתפרקות ולעיתים גם חדירת מים לבורות, היו הגוויית מתנפחות ובשכבת העפר הדקה נבעו בקיעים.

את אשר אירע אחר כך מתאר פרנץ שטנגל, שביקר בבלז'ץ באפריל 1942:

"..... וירט לא היה במשרדו. נאמר לי שהוא במחנה... שאלתי מה קרה. איש שיחי אמר לי, שאחד הבורות עלה על גדותיו. הושלכו לתוכו גויות רבות מדי, התפתח ריקבון במהירות גדולה והנוזל שמתחת דחף את הגופות כלפי מעלה, הבור עלה על גדותיו, והגופות התגלגלו במורד הגבעה. כמה מהן ראיתי במו עיני אלוהים זה היה מראה מחרד...."

אנשים שלא עמד בהם הכוח לעבור את תהליך ההשמדה השגרתי, מן הרכבת לתאי הגזים, נלקחו הישר לבורות ונורו למוות.

את הרציחות האלה מתאר SS אנטרשפירר רוברט יורס, שהגיע לבלז'ץ בקיץ והשתתף בביצוען:

"... יום אחד נצטוויתי לרצוח את היהודים ביריות.... במשלוח ההוא היו הקרונות מלאים עד אפס מקום, יהודים רבים לא היו מסוגלים ללכת. אפשר שבמהומה הגדולה הופלו אחדים ארצה ונדרסו. לפיכך היו יהודים שלא יכלו בשום פנים

ואופן לעשות את הדרך לצריף ההתפשטות. הרינג ציווה עלי לירות ביהודים האלה. ואלה דבריו, מלה במלה: "יורס, קח מיד את היהודים האלה למחנה 2 ותירה בהם" ... פלוגת עבודה יהודית הוליכה את היהודים האלה לשער, ומשם לקחו אותם עובדים יהודים אחרים הישר לבורות. אם זכרוננו אינו מטעני, חוסלו בבור שבעה יהודים - גברים ונשים... קשה לשער את מצבם של האנשים האלה אחרי מסעם הארוך בקרונות הדחוסים באופן בל-יתואר. הריגת האנשים האלה בדרך זו נראתה לי כמעשה של חסד וגאולה מייסורים... יריתי בהם בתת מקלע בעמדם על שפת הבור. כיוונתי את הנשק הישר לראשיהם, וכולם מתו כהרף עין. אני סמוך ובטוח, שאיש מהם לא סבל שום ייסורים..."

הראשונה בקהילות הגדולות, שנשלחו להשמדה בבלז'ץ, הייתה קהילת יהודי לובלין. בתוך פחות מארבעה שבועות, מה-17 במרס ועד 14 באפריל, גורשו לבלז'ץ כמעט 30,000 מ-37,000 תושבי גטו לובלין. בפרק זמן זה גורשו לבלז'ץ עוד 13,500 יהודים ממחוז לובלין, בהם 3,000 מזאמושץ', 3,400 מפאסוקי, 2,200 מאיזביצה וממקומות אחרים. משלוח היהודים הראשון ממחוז לבוב הגיע, כאמור, מן העיר ז'ולקייב, המרוחקת 50 ק"מ מדרום מזרח לבלז'ץ. משלוח זה, ובו כ-700 יהודים, הגיע לבלז'ץ ב-25 במרס 1942 או ב-26 בו. בתוך שלושה שבועות מאז המשלוח הראשון מז'ולקייב הגיעו לבלז'ץ כמעט 30,000 יהודים ממחוז לבוב. מתוכם היו 15,000, שגורשו מלבוב במסגרת האקציה שכונתה "האקציה של חודש מרס", 5,000 מסטניסלבוב, 5,000 מקולומיה ועוד יהודים מדרוהוביץ ומראווה-רוסקה. רוב היהודים שנשלחו לבלז'ץ בגל הגירוש ממחוז לבוב, היו על פי סיווגם של הגרמנים "בלתי כשירים לעבודה". מקץ כארבעה שבועות של פעילות נמרצת, שבמהלכה נרצחו כ-75,000 יהודים, פסקו המשלוחים.

לקראת סוף אפריל - תחילת מאי 1942 עזב וירט את המחנה, ועמו אנשי SS המוצבים בו. מספר אברהאוזר: " ...אחרי המבצעים הראשונים של המתה בגז נעלמו וירט, שווארץ וכל אנשי הסגל הגרמני מן המחנה. הפעולה הרשמית האחרונה, שעשה וירט לפני שעזב את המחנה, הייתה רציחתם של חמישים העובדים היהודים, לרבות הקפואים שלהם בגז או בירי. כשעזבו וירט ואנשיו את המחנה, הייתי בלובלין. הוטל עלי להביא משלוח גדול של חומר. בשובי לבלז'ץ לא היה שם איש. במחנה היו כעשרים שומרים אוקראינים, בפיקודו של S.S שרפירר פייקס. למפקד ה-S.S והמשטרה גלובוצניק לא היה, למרבה הפלא, שמץ של מושג על עזיבתם של וירט ואנשיו. הוא שלח אותי לבלז'ץ, כדי לברר להיכן נעלם וירט. נודע לי שהוא יצא לברלין דרך לבוב וקראקוב בלי לדווח לגלובוצניק..."

אותו זמן עדיין לא נקבעה בדיוק כפיפותו של וירט אם לגלובוצניק או למטה מבצע אותנטיה שבברלין. הסיבות ליציאת וירט מבלז'ץ ולהפסקת הטבח במחנה אינן ידועות. יתכן שוירט סבר כי משימתו הושלמה, משהוקם המחנה בוצעו הניסויים ופותח תהליך ההשמדה במקום. באותה העת החל לפעול, בסיועו של וירט, גם מחנה ההשמדה סוביבור, ואפשר שחשב שתפקידו בבלז'ץ הסתיים. אין ספק ששאיפותיו של וירט לא באו על סיפוקן בתפקידו כמפקד מחנה בלז'ץ, בייחוד לאור העובדה, שכבר נשא בתפקידים רמי דרג במסגרת אותנטיה.

בראשית מאי 1942 ביקר את גלובוצניק בלובלין SS אוברפירר בראק, אחד ממפקדי מבצע אותנטיה בברלין. גלובוצניק ביקשו להחזיר לבלז'ץ את וירט ואת אנשיו ועוד מאנשי מבצע אותנטיה לצורכי מבצע ריינהארד. בעקבות בקשה זו שב וירט לבלז'ץ במחצית מאי 1942.

בשבוע האחרון של חודש מאי הגיעו שני משלוחים קטנים, ובהם 1,350 יהודים משני גטאות קטנים הסמוכים לזאמושץ' (350 יהודים מלאשצ'וב) ו-1,000 יהודים מקומארוב. בתחילת יוני 1942 החלו להגיע לבלז'ץ משלוחים נוספים ובהם יהודים ממחוז קראקוב. בין 1 עד ה-6 ביוני הגיעו מן העיר קראקוב שלושה משלוחים, ובהם 5,000 יהודים. בין 11 עד ה-19 ביוני הגיעו לבלז'ץ עוד 11,600 יהודים ממחוז קראקוב וממחוזות לבוב ולובלין נוכח וירט לדעת, ששלושת תאי הגזים, העשויים עץ, לא יוכלו עוד להכיל את הכמות הגדלה והולכת של היהודים המגורשים. יהיה צורך אפוא לבנות תאי גזים חדשים וגדולים מאלה. כדי להקל את מלאכת הבניה הופסקו ארעית הגירוש לבלז'ץ במחצית יוני 1942 באישורו של מטה מבצע ריינהארד שבלובלין. בזה תם השלב הראשון של הפעלת מחנה בלז'ץ. במהלך השלב הזה - ממחצית מרס עד מחצית יוני 1942, נטבחו בבלז'ץ 93,000 יהודים.

מבנה העץ הישן, על שלושת תאי הגזים שבו נהרס ובמקומו הוקם מבנה גדול ואיתן ממנו באורך 24 מטרים וברוחב 10 מטרים. מבנה זה הכיל 6 תאי גזים בגודל 8x4 מטרים כל אחד. (על פי מקורות אחרים היה גודל כל אחד מתאי הגזים החדשים 5x4 מטרים). לקראת מחצית יולי 1942 היו תאי הגזים החדשים מוכנים להפעלה.

את תאי הגזים החדשים מתאר רודולף רדר, אחד משני הניצולים היחידים ממחנה בלז'ץ: " ... הבניין היה נמוך, ארוך ורחב. הוא היה עשוי בטון אפור, גגו השטוח מכוסה טול, ועליו פרושה רשת מכוסה ענפי עץ. שלוש מדרגות ללא מעקה, שרוחבן מטר אחד, הוליכו לתוך הבניין. לפני הבניין עמדו עציץ גדול ובו פרחים

צבעוניים, ושלט בכתב ברור: "חדרי רחצה ואינהלציות". המדרגות הוליכו לפרוזדור חשוך, ארוך וריק, שרוחבו לא עלה על מטר וחצי. מימינו ומשמאלו היו הדלתות לתאי הגזים. הדלתות היו עשויות עץ, רוחבן מטר אחד. הפרוזדור והתאים היו נמוכים מחדרים רגילים, גובהם לא עלה על 2 מטרים. בקיר מול הייתה בכל תא דלת ניתנת להסרה, ברוחב 2 מטרים, ודרכה הושלכו החוצה גופות החנוקים. מחוץ לבניין עמד צריף בגודל 2x2 מטרים ובו מכונת הגז. התאים היו מוגבהים כדי 1.5 מ' מעל לפני הקרקע..."

את פנים תאי הגזים מתאר איש ה-S.S קארל שלוך:

"...אני יכול לספר, שראיתי את תאי הגזים של מוסדות מבצע אותנטיה ושל בלז'ץ גודל כל אחד מן התאים בבלז'ץ היה 8x4 מטרים. הם היו נעימים ובהירים למראה. אינני זוכר אם היו צבועים צהוב או אפור. ייתכן שהקירות נצבעו בצבעי שמן, על כל פנים, הרצפה וחלק מן הקירות היו עשויים באופן, שהיה אפשר לנקותם בלא קושי. הכוונה הייתה למנוע בעד היהודים מלנחש את ייעודו של החדר ולטעת בהם את האמונה, שזהו חדר רחצה. זכור לי במטושטש, שבתקרה היו ראשי המקלחות..."

תאי הגזים החדשים יכלו להכיל בבת אחת יותר מ-2,000 איש, דהיינו קיבול של משלוח ובו כעשרים קרונות משא. עתה היה מחנה בלז'ץ נכון לחדש את פעילותו בהיקף גדול מאשר בתחילה. מתוך: "מבצע ריינהארד", פרק תשיעי, בספרו של יצחק ארד.

הקמת מחנה השמדה בלז'ץ - המהנדס מבלז'ץ - מתוך רשומותיו של קורט גרשטיין (Kurt Gerstein) שעבד כמהנדס עבור ה-S.S בבלז'ץ, הוא כתב עדות זו ב-26 למאי 1945.

בלובלין קצין ה-S.S. גלובוצ'ניק חיכה לנו. הוא אמר: שזה אחד דברים הסודיים ביותר אולי הסודי ביותר. כל אחד שידבר על כל יומת מייד, שני אנשים שדברו מתו אתמול.

אז הוא הסביר לנו שברגע זה ב-17 אוגוסט 1942 היו המתקנים הבאים:

בלז'ץ - בכביש לובלין לבוב, באזור הסובייטי. מכסימום 15,000 אנשים ביום.

סוביבור - אני לא מכיר את המקום לא הייתי שם, 20,000 אנשים ביום.

טרבלינקה - צפון צפון מזרח 120 ק"מ מורשה ראיתי את המקום, 25,000 אנשים ליום.

מאידנק ליד לובלין, הייתי כאשר החלנו לבנות את המקום.

גלובוצ'ניק אמר: יהיו לך כמויות גדולות של בגדים וחיתוין, פי 20-10 ממה שהובל עד כה כדי להסוות את מקור הבגדים של היהודים הפולנים והצ'כים והבגדים האחרים. תפקידך השני הוא להחליף את תאי הגז המופעלים כעת באמצעות מנוע דיזל ישן באמצעים מהירים ורעילים יותר, ציאניד.

אבל הפירר והימלר שביקר כאן ב-15 לאוגוסט לפני יומיים, נתן הוראה שאני אישית אלווה את המבקרים באתרים.

פרופסור פפאנהרשטייל (Pfannenstiel) ענה: אבל מה אמר הפירר? גלובוצ'ניק שמונה להיות בעל הדרגה הגבוהה ביותר ב-S.S ומפקד המשטרה באזור טרייסט אמר: על הפעולה להתבצע מהר ככל שניתן.

ד"ר הרברט לינדר ממשרד הפנים הגרמני הציע: האם לא טוב יותר לשרוף את הגויות מאשר לקבור אותן? גלובוצ'ניק השיב: אדונים נכבדים, אם אנו צריכים לכדי להצליח בדור כה חלש ופחדני ושאינו מבין את עבודתנו שכה טובה ונדרשת, אז אדונים נכבדים, אז כל הנאציזם יהיה לשווא. להיפך צריכים לקבור לוח (עם הגופות) נחושת ובו חקוק פועלנו, אנו שהיה לנו האומץ לסיים את המטרה הענקית הזו. היטלר אמר על כך "נו.. ידידי הטוב גלובוצ'ניק, אתה אמרת זאת, וזו גם דעתי.

למחרת היום נסענו לבלז'ץ, היתה שם תחנה קטנה נפרדת עם שתי רמפות, למרגלות גבעה עם עמודים צהובים עומדים, ישירות מצפון לדרך ומסילת הרכבת לובלין-לבוב. מצפון לתחנה, ליד הכביש הראשי, היו מספר בנייני משרדים עם כתוב "בלז'ץ" היחידה הצבאית של הוואפן S.S. גלובוצ'ניק הציג אותי בפני קצין S.S. אוברמיייר מפריםנס (Obermeyer from Pirmasens) שהראה לי את המתקן בניגוד לרצונו. באותו יום לא היו המתות, אבל הסירחון בכל האזור, כולל בכביש הראשי, היה קטלני. בהמשך לתחנה הקטנה היה צריף גדול "צריף הלבשה" ובו שלט חפצי ערך וגם אולם עם כ-100 כסאות ספר. משם היה מעבר באורך של כ-150 מ' מגודר משני צדדיו בגדר תיל עם שלט מכון אל המקלחת וחיתוין. מלפנינו היה מבנה בית המקלחת ומשני צדדיו אדניות בטון עם פרחי גרניום וצמחים אחרים.

אחרי טיפוס על מספר מדרגות היו שלושה חדרים, מצד ימין ומשמאל. הם היו כמו מוסך, 4 על 5 בגובה 1.90 מ'. בגב החדר היה פתח עם דלת מעץ. על גג המבנה מבחוץ היה מגן דוד עשוי מנחושת. בחזית המבנה היה שלט (Heckenholt Institution). זה מה שראיתי היום אחה"צ.

למחרת בבוקר, כמה דקות לפני השעה 7, נאמר לי שהרכבת הראשונה אמורה להגיע תוך 10 דקות, ואכן הרכבת הראשונה מלבוב הגיע מספר דקות לאחר מכן. היו לרכבת 45 קרונות עם 6,700 בני אדם, שמתוכם היו 1,450 מתים עם הגעת הרכבת. דרך פתח קטן בגדר התיל ניתן היה לראות את הפחד - ילדים, גברים ונשים מפוחדים. הרכבת נעצרה, ו-200 אוקראינים שהיו כוח ביצוע משימה זו, פתח את הדלתות וגרש את האנשים מתוך הקרונות תוך צליפות. ואז הוראות נתנו באמצעות רמקול: על כולם לפשוט את הבגדים אחר הדלת, כולל תותבים ומשקפיים. נעלים יש לקשור כזוג על ידי חבל שינתן להם על ידי נער יהודי כבן 14. כל חפצי הערך וכסף ימסרו בחלון דברי הערך ללא כל אישור על קבלתם. על הנשים והנערות ללכת לספר, שיספר אותן בגזיזה אחת או שתיים. השער הוכנס לתוך שקים של תפוחי אדמה, כדי שיוכן ממנו משהו מיוחד לצוללנים, כדי לאטום אותם או משהו כזה כפי שהסביר לי אחד מאנשי ה-S.S.

לאחר מכן הצעדה החלה: חוטי תיל מימין לשמאל, ושני תריסרים של אוקראינים עם רובים החלו להזדרז. הם נכנסו מודרכים על ידי נערה בעלת יופי יוצא דופן. אני עצמי עמדתי עם מפקד המחנה וירת (Captain Wirth) מלפני תאי הגז. גברים, נשים, ילדים ותינוקות, נכים ללא רגליים, כולם ערומים, ערומים לחלוטין, עברו לידנו. בפינה אחת עמד איש S.S. שבקול נחמד אמר לאותם אומללים "שום דבר לא יקרה לכם, אתם צריכים רק לנשום חזק, זה מחזק את הריאות, הטיהור חיוני בגלל המחלות המדבקות, זה חיוני טוב".

כאשר משהו שאל מה יהיה גורלם, הוא הסביר שגברים כמובן ילכו לעבוד בבניית בתים ורחובות. אבל הנשים לא יצטרכו לעבוד, ואם ירצו יוכלו לעזור בבית, או במטבח. ניצוץ של תקווה נדלק אצל חלק מהאומללים, מספיק כדי לצעוד ללא התנגדות לתאי המוות. אבל מרביתם הבינו מה שקורה, הריח חשף את גורלם, אז הם עלו על גרם המדרגות וראו את האמת. אמהות נושאות עוללים בידיהם, ערומים, עם ילדים מכל הגילים וכולם ערומים, הם היססו, אבל נכנסו לתוך תאי המוות, מרביתם בשקט, נדחפים על ידי אלו שמאחריהם, אשר מובילים על ידי צליפות השוט של אנשי ה-S.S.

אשה כבת 40 עם עיניים בוערות צעקה "נקמה" על הדם של ילדיה על ראשם של הרוצחים. קפטן וירת עצמו סטר לה על פניה 5 פעמים עם שוט, והיא נעלמה בתוך תא הגז.

מבלז'ץ נותר ניצול אחד בלבד, אשר כתב את סיפורו, רודולף דרר. בביקור במוזיאון באתר המחודש בבלז'ץ התברר כי היה ניצול נוסף: חיים הירשמן. הוא שימש ככל הנראה כזונדרקומנדו במחנה והיה בטרנספורט שהעביר אסירים מבלז'ץ לסוביבור, הצליח לברוח מהרכבת ולהגיע ללובלין. ב-1945 נרצח בלובלין כשהחל להעיד על מה שהיה בבלז'ץ. אשתו ובנו היגרו לארצות הברית ב-1947 והאישה נשבעה שעד יום מותה לא תספר לבנה על היות אביו אסיר בבלז'ץ. קרובת משפחה שלנו נמלטה מעבודתה במחסן הבגדים שהיה בכניסה למחנה (מסומן כמספר 24 בתרשים בעמ' 6) כנראה שהיו עוד אחדים בתפקידים שאפשרו להם לברוח.

בלז'ץ - קצין ס"ס מעיד על השמדת יהודים בתאי הגזים מתוך "הפתרון הסופי". קורט גארשטיין עדותו של קצין הס"ס קורט גארשטיין, מהנדס-מכרות לפי מקצועו, היא מן העדויות המעטות של לא-יהודים, המספרים על סמך מראה-עיניים על השמדת יהודים בתאי-הגזים. יש בה כדי להאיר באור-בלהות את תוכנית ה"פתרון הסופי" בביצועה, כפי שנתגלתה לעיני האיש המבקר בתוקף תפקידו במיתקנים הסודיים ביותר במאידנק, בלז'ץ וטרבלינקה, והבא במגע הדוק, יומיומי, עם האנשים האחראיים על מחנות-המוות ועל מבצעי-ההשמדה. [...] את כתב-העדות מסר גארשטיין אישית לשוביו האמריקנים ב-5 במאי 1945, בבית-מלון ברוטווייל.

"למחרת נסענו לבלז'ץ. תחנת-רכבת קטנה מיוחדת הוקמה לשם-כך על גבעה, מצפון לכביש לובלין-לבוב, בפינה השמאלית של קו-היתחום. דרומית לכביש היו כמה בתים ועליהם הכתובת: "זונדרקומאנדו בלז'ץ של הוואפן-ס"ס". הואיל והמנהל האמיתי של מתקני-ההשמדה, הפוליצי-האופטמאן וירט, עדיין לא היה במקום, הציג אותי גלובוצניק לפני ס"ס-האופטשטורמפיראר אובארמייאר. זה הראני באותו יום אחר הצהריים רק מה שהיה עליו להראות לי. אותו יום לא ראיתי מתים, רק הריח בכל הסביבה היה בחומו של אוגוסט כריחה של מגיפה, ומיליוני זבובים נראו בכל מקום. סמוך לתחנת-הרכבת כפולת-המסילה היה צריף גדול, שהיה קרוי מלתחה, ובו אשנב רחב למסירת חפצי-ערך. אחר-כך בא חדר, ובו בערך 100 כיסאות, חדר-התספורת. אחר-כך שדרה קטנה תחת כיפת השמים, בצל עצי-ליבנה, מגודרת מימין ומשמאל תיל דוקרני כפול, עם כתובת: "אל מתקני הרחצה והאינהאלציה" נראה כמין בית-מרחץ עם פרחי-גרניום בכניסה, אחר-כך מדרגה אחת, ואחר-כך מימין ומשמאל כעין מוסכים, שלושה חדרים בכל צד - 5 על 5 מטר, הגובה 1.90, עם דלתות-עץ. בקיר האחורי, באפולוית, במטושטש - דלתות-הזזה. על הגג, כלעג-לרש כביכול, מגן-דוד. יותר מזה לא יכולתי לראות אותו יום אחר-הצהריים.

למחרת בבוקר, קרוב לשבע, הודיעו לי: בעוד עשר דקות יבוא המשלוח הראשון; ואכן, לאחר כמה רגעים הגיעה הרכבת מלבוב: 45 קרונות ובהם 700 איש, בכללם 1,450 מתים. מאחורי האשנבים המסורגים הציצו ילדים, חיוורים ומבועתים, ועיניהם מפיקות אימת-מוות, ואחריהם גברים ונשים.

רכבת נכנסת: 200 אוקראינים פוערים את הדלתות ומצליפים על האנשים כמגלבים להוציאם מתוך הקרונות. רמקול גדול נותן את ההוראות הנוספות: להתפשט, להסיר גם תותבות, משקפיים וכדומה. את חפצי-הערך למסור ליד האשנב, בלי קבלות או אישורים. את הנעלים לקשור בקפדנות (בגלל איסוף חומרי-המטווה), שכן בערימה הגבוהה 25 מטר ויותר לא היה איש יכול למצוא עוד את זוגות הנעלים המתאימות. אחר-כך הולכות הנשים והנערות אל הספר, המקצץ בשיתם-שלוש תנועות-מספריים את כל השיער ומשליך אותו לתוך שקים של תפוחי-אדמה. "זה נועד בשביל אילו מטרות מיוחדות בצוללות, למילוי וכדומה" אומר לי הס"ס-אונטארשארפיראר, הממלא שם תפקיד.

אותה שעה מתחילה התהלוכה. בראש הולכת נערה צעירה, יפה להפליא, כך הם הולכים לאורך השדרה, כולם עירומים, גברים, נשים, ילדים, בלי תותבות. אני עצמי עומד עם ההאופטמאן וירט על הכבש המתרומם בין התאים. אמהות, ותינוקותיהן בזרועותיהן, עולות, מהססות ונכנסות אל חדרי-המוות. בקצה ניצב איש-ס"ס חזק, האומר למסכנים בקול אבהי: לא יקרה לכם כלום! עליכם רק לנשום עמוק בחדרים אלה, זה מרחיב את הריאות! נשימה זו הכרחית בגלל המחלות והמגפות. על השאלה, מה יהיה גורלם, הוא עונה: כן, כמובן, הגברים מוכרחים לעבוד, לבנות בתים וכבישים, אבל הנשים אינן צריכות לעבוד. רק אם תרצינה תוכלנה לעזור בהנהלת-המשק או במטבח. לאחדים מן האומללים הרי זה נצנוץ קל של תקווה, המסייע להם לצעוד את הצעדים הספורים אל החדרים האלה בלי התנגדות. הרוב יודעים פשר דבר, הריח מכריז ומודיע להם את גורלם.

כך הם עולים במדרגות המעטות, ואחר-כך רואים הכול. אמהות וילדים על חזן ילדים קטנים עירומים, מבוגרים, גברים ונשים, כולם עירומים. הם מהססים, אבל נכנסים אל חדרי-המוות, נדחפים על-ידי הבאים מאחוריהם או מוצאים במגלביהם של אנשי הס"ס. הרוב הולכים באין אומר. יהודיה כבת ארבעים, שענייה לוהטות, צועקת כי הדם הנשפך כאן יחול על ראש הרוצחים. היא סופגת חמש או שש מלקות בשוט-הרכיבה על פניה, מאת ההאופטמאן וירט עצמו, ואחר-כך נעלמת גם היא בחדר-המוות. אנשים רבים מתפללים. אני מתפלל עמיהם בקרן-זווית וזועק בקול אל אלוהי-שלי ואל אלוהיהם-הם. כמה נכון הייתי ללכת עמיהם אל תאי-המוות, כמה נכון הייתי למות עמיהם. אחר-כך היו מוצאים בחדרים הללו קציין-ס"ס במדיו - הדבר היה מתפרש כמקרה-אסון, והיה נשכח ללא קול וללא הד. עוד לא הגיעה אפוא שעת, עוד אני חייב להכריז ולהודיע בעולם מה שאני רואה כאן! התאים מתמלאים. למלא ולדחוס היטב - מפקד ההאופטמאן וירט. האנשים דורכים זה על רגלי זה. 700-800 על שטח של 25 מטרים מרובעים, בנפח של 45 מטרים מעוקבים! אנשי-ס"ס לוחצים אותם גוף אל גוף, ככל האפשר. הדלתות נסגרות. אותה שעה מחכים האחרים בחוץ, תחת כיפת השמים, עירומים. אומרים לי: גם בחורף כך! "כן, אבל הרי הם עלולים למות!" אומר אני. "כן, הרי דווקא לשם כך מובאים הם הנה!" משיב לי איש-ס"ס אחד.

סוף כל סוף מבין גם אני מדוע נקרא המוסד SIFTUNG-HECKENHOTUNG האקאנהולט הוא המכונאי של מנוע-הדיזל, טכנאי קטן, ועם זה בונה המיתקן בגזי-הפליטה של הדיזל יש להמית את האנשים. אבל הדיזל אינו פועל! ניכר, שלא נעים לו, כי הדבר קרה דווקא ביום זה שאני נמצא כאן. אכן, אני רואה הכל! ואני ממתיך. שעון-הסטופר שלי רושם הכול יפה. 50 דקה, 70 דקה - הדיזל אינו נדלק! האנשים מחכים בתאי-הגז. לשווא. שומעים אותם בוכים, מתייפחים בקול. ההאופטמאן וירט מלקה בשוט הרכיבה שלו את האוקראיני הממונה לעזור לאונטארשארפיראר האקאנהולט ליד הדיזל, 12 או 13 פעם בפניו. לאחר 2 שעות 49 דקות - שעון-הסטופר רושם הכול היטב - נדלק הדיזל. עד לרגע זה חיים האנשים בארבעת החדרים הללו, ארבע פעמים 750 אנשים בארבע פעמים 45 מטרים מעוקבים! - שוב חולפות 25 דקות. כן, רבים עכשיו המתים. הדבר נראה מן האשנב הקטן, שבו מאיר אור החשמל לרגע את פנים החדר. לאחר 25 דקות חיים עוד רק מעטים בלבד. סוף-סוף, לאחר 32 דקות, הכול מתים.

מן הצד האחר פותחים גברים מפלוגת-העבודה את דלתות-העץ. [...], כעמודי-בזלת עומדים המתים ניצבים ולוחצים זה אל זה בתאים. לא היה מקום לנפול, או אפילו להתכופף לפנים. אף במוות עוד מכירים את המשפחות. [...] הגוויות העירומות נסחבו על אלונקות-עץ רק מרחק מטרים מועטים אל בורות של 20X20X100 מטר. לאחר ימים אחדים תפחו הגוויות. ולאחר זמן קצר חזרו ושקעו מאוד, ואפשר היה לשפוך עליהן שכבה חדשה. אחרי-כן פוזר עליהן חול בשיעור של 10 סנטימטרים, ורק ראשים וזרועות בודדים עוד בלטו מתחת לחול. ראיתי במקום זה יהודים מהלכים בבורות על גבי הגוויות ומטפלים בהן. אמרו לי, כי בטעות לא הופשטו הבגדים מעל המתים שהגיעו באחד הטרנספורטים. דבר זה מן ההכרח היה כמובן לתקן, בגלל חומרי-המטווה וחפצי-הערך, שהיו הללו לוקחים עמיהם אל הקבר. לא בבאלז' ולא בטרבלינקה לא טרחו כלל לרשום את המומתים או לספור אותם. המספרים לא היו אלא אומדנים, לפי תכולת הקרונות..."

האנדרטה בבלז'ץ

תיאור תפיסתו של אתר הזיכרון והקבורה לקורבנות מחנה המוות הנאצי בבלז'ץ משימתנו העיקרית הייתה למצוא את צורת בית הקברות למקום זה שתזכור ותוקיר באופן ראוי את היהודים שנרצחו כאן. זאת בהתאם למסורת, תרבות ודת שהם ואבותיהם חיו בה. העיקרון הארכיטקטוני-פיסולי שלנו מכסה את שטח המחנה לשעבר כולו. האלמנט החשוב ביותר בקומפוזיציה הוא מיקום קבר האחים הסמלי המכיל קברי אחים אותנטיים בתוך גבולותיו.

במיקומה ההיסטורי של המסילה מיקמנו את הכניסה לבית הקברות. האלמנטים שם כוללים את הרמפה ובניין המוזיאון. קומפלקס אלמנטים זה מהווה צורה של קיר לבית הקברות. היציאה היחידה מהרמפה היא בדרך המשופעת בעדינות לתוך שטח פשוט וצנוע, מוליך אותנו לתוך

מרווח דק ישר לחלוטין - כמו סדק באדמה - היוצר דרך ללא מוצא. מרובע נוצר בנקודת חציית היקף בית הקברות - אדמת קבורה.

האדמה הפתוחה וחתוכה חושפת את הגבהת השטח ומגלה את מימדי הפשע. דרך הקירות הנישאים המכתימים את השמיים, מתעוררת אימת אחד מהקברים הגדולים בעולם. נקודת השיא של המעבר היא קיר מאבן גרניט. התבליט עליה הוא עדות לעקבות טרגדיות אישיות של הקורבנות. זה מקום להשתהות ולהגות. כשמסתובבים אנו ניצבים מול נישה עם חריטת הקדשות של הקורבנות.

מתחת לקרקע, מדרגות מובילות לשמאל ולימין ומאפשרות לאנשים לצאת החוצה. הדרך החוצה מסומנת במדרכה לאורך גבול יצוק. פניו מכוסים בהקדשות הנושאות את שמות הקהילות של הקורבנות והתאריכים היוצרים לוח שנה של הפשע. זה גם המקום להנחת אבני זיכרון ונרות.

עצים אלו שהיו עדים לאירועים יישמרו בשטח מסומנים באמצעות אתר הקבורה הענק. פני השטח של מקום הקבורה יכוסו בשכבה של אדמה מעוקרת, בעובי חצי מטר, תוך שימור המתאר המקורי של האדמה. זה ידגים את טבעו הייחודי של המקום וזיכרונה התמידי של הטרגדיה.

פסלים Marcin Roszczyk Zdzisław Pidek Andrzej Solyga

קטעים מעדותו של רודולף רדר – פרטים על האיש בעמ' 3

רדר שהיה בבלז'ץ ברח, ניצל וסיפר. "שהה" ארבעה חודשים במחנה: אוגוסט - נובמבר . 1942. הקטעים נבחרו ע"י רינה רובין.

"אירמאן, איש ה.ס.ו. שקידם את הרכבות, היה מומחה לרציחת זקנים וילדים. איש גסטאפו גבוה, בעל שערות שחורות והבעת פנים רגילה...היה מדבר בקול רם וברור - "אתם הולכים עכשיו להתרחץ, אח"כ תשלחו לעבודה". זה הכול. כולם שמחים, מאושרים שבכל זאת הולכים לעבוד. מחיאות כפיים... זה היה רגע של תקווה ואשליה. האנשים היו נושמים לרגע לרווחה. שרר שקט גמור. בשקט התקדם כל ההמון. הגברים ישר דרך החצר אל בנין, שעליו היה כתוב באותיות גדולות: "בית מרחץ וחדרים לנשימת אדים". הנשים הלכו עוד מרחק של כעשרים מטר, אל צריף גדול. בצריף זה גילחו לנשים ולנערות את שערן...כולם, פרט לגברים אחדים שנבחרו כבעלי מקצוע נחוצים במחנה, כולם - צעירים וזקנים, ילדים ונשים - כולם הלכו למוות בטוח".

"עמדתי מהצד בחצר יחד עם עוד קבוצה קטנה של אנשים, שהושארו לחפירת קברים, והסתכלתי באחיי, אחיותיי, מכרי וידידי, שהובלו למוות. באותו זמן, שהובילו את הנשים ערומות, מגולחות, כמו בקר לטבח, בלי ספירה, מהר, מהר, היו משמידים כבר את הגברים בתאים. גילוח הנשים נמשך בערך שתי שעות, זמן כזה נמשכו ההכנות לרצח והרציחה עצמה... הייתי שומע את נעילת הדלתות, אנקות וצעקות, קריאות ייאוש, בפולנית, ביידיש, בכי המקפיא את הדם מפי ילדים ונשים, ואח"כ זעקה אחת משותפת איומה...הדבר נמשך 15 - 20 דקות. המכונה עבדה. לאחר 20 דקות היה שקט, השוטרים היו פותחים את הדלתות מבחוץ ואני יחד עם פועלים אחרים, שהושארו כמוני ממשלוחים קודמים, היינו ניגשים לעבודה בלי שיראו בנו כל סימן שהוא על הפנים. היינו סוחבים גוויות של אנשים, שחיו זה לא כבר. היינו סוחבים אותן בעזרת רצועות עור אל הקברים המשותפים הענקיים, שהיו מוכנים, ובאותו זמן הייתה מנגנת תזמורת מהבוקר עד הערב..."

"היינו מוכרחים לעבוד מהבוקר השכם עד חשיכה. עם חשיכה היה נגמר יום העבודה שלנו, מפני ש"העבודה" נעשית רק לאור היום. כבר בשעה שלוש וחצי בבוקר היה שוטר המשמר דופק בדלת וצועק "לקום! לצאת!" עוד לפני שיכולנו לקום היה הרוצח שמידט מתפרץ ומגרש בשוט החוצה. היינו רצים החוצה עם נעל אחת ביד או יחפים. ברוב המקרים לא היינו פושטים את בגדינו לפני השינה. היינו שוכבים לישון אפילו בנעליים, מפני שבבוקר לא היינו מספיקים להתלבש. שרר עוד חושך בבוקר כשהיו מעירים אותנו. שמידט היה מתרוצץ בצריף ומכה על ימין ועל שמאל. היינו קמים אומללים ועייפים עד כלות הכוחות כמו בשעה ששכבנו לישון. כל אחד מאתנו קיבל שמיכה דקה. יכולנו להתכסות בה או להציע בה את האצטבה. בערב היו מדליקים אור במשך חצי שעה בלבד. האחראי היה מסתובב בצריף עם מגלב בידו ולא היה מרשה לשוחח. היינו מתלחשים עם השכנים... היו כאלה שהתפללו לזכר הקורבנות. לא התאוננו. היינו לגמרי מדוכאים. התנועענו כאנשים נטולי רצון. היינו גוש אחד. אף אחד לא התעניין בשני, החיים עברו עלינו כשאנו עובדים באופן מכאני. בשעה 12 היינו מקבלים ארוחת צהרים. היינו ניגשים אל שני אשנבים: על-יד האחד קבלנו סיר, על-יד השני חצי ליטר מרק גריסים, כלומר מים. לפעמים היו במרק תפוחי-אדמה. לפני הארוחה חייבים היינו לשיר שירים. כך גם בערב לפני שתיית הקפה. באתו זמן היו מגיעות מהתאים אנקות הנחנקים, התזמורת ניגנה ומול המטבח ניצב עמוד תלייה גבוה".

"ברצוני לספר על משלוח מזמושץ'. היה קרוב ליום ה-15 בנובמבר. היה כבר קר, שלג ובזץ כיסו את הארץ. בסופה כזאת הגיע משלוח מזמושץ'. במשלוח הזה היו כל חברי היודנראט, מועצת הזקנים.

כשכולם כבר עמדו ערומים הובילו את הגברים לתאים ואת הנשים לצריף לגילוח השערות. על יו"ר היודנראט ציוו להישאר בחצר. השוטרים הובילו את המשלוח להשמדה, וכל הפמליה של אנשי ה.ס.ו. התאספו מסביב ליו"ר. ראיתי אדם בגיל העמידה, חיזור כמו מת ושקט לגמרי. אנשי ה.ס.ו. ציוו על המנגנים שבתזמורת לעבור לחצר...ולנגן את המנגינה "הכול חולף הכול עובר" ואת "שלוש שושנים בא הרכב והביא שלוש שושנים". הנגינה נמשכה זמן מה. אחר-כך העמידו את יו"ר היודנראט על-יד הקיר והכו אותו עד זוב דם בשוטים, שבקצותיהם הייתה עופרת, בעיקר בראש ובפנים. על הקורבן הזה ציוו לרקוד ולקפוץ תוך מכות שלוו במוסיקה. אחרי כמה שעות הביאו לו פרוסת לחם והכריחו אותו ע"י מכות לאכול. הוא עמד מכוסה דם, אדיש, רציני, לא שמעתי אף נאקה. עינויי האיש נמשכו שבע

שעות. אנשי ה.ס.ס. עמדו וצחקו: "זהו איש חשוב יותר, נשיא מועצת היהודים" - קראו בקול ובבריונות. רק בשעה שש בערב הוביל אותו שמידט אל קבר, ירה בראשו ודחפו ברגלו אל ערימת הגוויות, שנחנקו בגזים.

"החג הגדול ביותר לרוצחים היה ביקורו של הימלר. מהבוקר ראינו שאנשי ה.ס.ס. עובדים במרץ. אירמאן הודיע: "עומדת לבוא אישיות רמת מעלה. צריך להיות סדר". קרוב לשלוש אחה"צ בא הימלר. אירמאן ואחרים ליוו את האורחים והראו להם את התאים, שבאותו זמן נפלו מהם הגוויות והעובדים עסקו בהוצאתן למקום שבו הלכה והצטברה ערימה איומה של גוויות צעירות וגוויות ילדים. האסירים סחבו את הגוויות. הימלר הסתכל כחצי שעה ונסע. ראיתי את אנשי הגסטאפו שמחים. הם היו במצב רוח מרומם והיו מרוצים מאד וצחקו. שמעתי אותם משוחחים על מפרעות".

"אינני יכול להגדיר באיזה מצב רוח היינו, האסירים שנידונו למוות, ומה הרגשנו בשמענו את הזעקות האיומות של הנחנקים ואת קריאות הילדים. שלוש פעמים ביום ראינו אלפי אנשים, שהיו קרובים לטירוף. גם אנחנו היינו קרובים לשיגעון. עבר עלינו יום אחר יום. איננו יודעים איך. לא חיינו אף רגע באשליה. גווענו בכל יום קצת, יחד עם כל המשלוחים, שלהם היה עוד רגע של אשליה. אדישים ומיואשים, לא הרגשנו אפילו רעב או קור. כל אחד חיכה לתורו, ידע שיאבד ויתענה עיניו, שהם למעלה מכוח אנוש. רק בשעה שהיינו שומעים את קריאות הילדים: "אימא'לה, הן הייתי ילד טוב! חושך! חושך!" היה לבנו נקרע לגזרים. אח"כ היינו שוב חדלים להרגיש".

"בוקר אחד בסוף חודש נובמבר הודיע לי הרוצח אירמאן, שלמחנה דרוש פח. הרבה פח. הייתי אז תפוח ומכוסה חבורות לאחר שאיש הגסטאפו שמידט הכה אותי במקל בפנים. בצחוק של לעג הודיע לי אירמאן שאסע בליווי משמר ללבוב להביא פח: "אל תברח!" פקד. נסעתי באוטו בליווי של ארבעה אנשי גסטאפו ושוטר. בלבוב נשארתי באוטו, לאחר יום עבודה בהטענת פח, תחת משמר של רוצח אחד. השאר הלכו לבלות. ישבתי במשך שעות אחדות ללא עניין וללא תנועה. ראיתי במקרה, שהשומר שלי נרדם והוא נותר. בתנועה ספונטאנית, בלי שחשבתי על זה אף רגע, גלשתי מהאוטו. הרוצח ישן. עליתי על המדרכה. עשיתי את עצמי כאילו אני מחטט ליד הפח. לאט לאט יצאתי. ברחוב הלגיונות הייתה תנועה מרובה. כיסיתי את פני בכובעי. ברחובות הייתה האפלה, אף אחד לא ראה אותי. זכרתי איפה גרה פולניה, בעלת הבית שלי. הלכתי אליה. הסתירה אותי. במשך 20 חודש ריפאתי את הפצעים שעל גופי. לא רק פצעים, מחזות מהבלהות שעברו עלי הדריכו את מנוחתי. בחלום ובהקיץ שמעתי את אנקות הקורבנות המעונים. גם את קריאות הילדים. גם את טרטור המנוע. לא יכולתי לקרוע מדמיוני את הבעת הפנים האיומה של כל אחד מאנשי הגסטאפו הרוצחים. כך נשארתי עד לרגע השחרור"

לאחר השחרור שב דרר למחנה וראיין את השכנים, שסיפרו לו על חיסול המחנה והשמדת הראיות (שריפת הגופות, ריסוק העצמות והפיכת האתר לחווה חקלאית).

קורט גרשטיין

קורט גרשטיין (Dr. Gerstein) קצין אס.אס. ניסה לפרסם בעולם מידע על רצח היהודים במטרה להפסיקה. היה חבר פעיל ב'כנסייה המוודה' בראשה עמד הכומר מרטין נימלר ("תחילה תקפו את היהודים. לא פציתי פה. כי לא הייתי יהודי..."). גרשטיין עבד במחלקת הבריאות של האס.אס. בה לא חיטטו בעברו, שהיו טיפוח קשרים עם חוגי נוצרים מתנגדי הנאצים. ב-36 נעצר בידי הגסטאפו באשמת הפצת ספרות דתית וסולק משורות המפלגה. ב-38 נעצר שנית ונשלח למחנה ריכוז). באוגוסט 42 ביקר בבלז'ץ.

ניסיונותיו להביא את דבר הרצח לעולם נכשלו.

נעצר בידי הצרפתים בחשד שהיה פושע מלחמה (17 ביולי 45) כנראה שהתאבד בכלאו או ש"חבריו" לכלא, אנשי האס.אס. רצחו אותו.

דמותו כגיבור חיובי הועלתה במחזהו של רולף הוכהוט – "ממלא המקום" ובסרט אמן... (אנציקלופדיה של השואה, כרך ב', עמ' 308).

המסמך שכתב גרשטיין לאחר ביקורו בבלז'ץ, תורגם לעברית ע"י מנחם מנור –

הגיעה הרכבת הראשונה מלבוב (Lwow) – 45 קרונות, אשר הכילו 6700 אנשים שמתוכם 1450 היו כבר מתים. מתוך אנשים קטנים, מסורגים בחוט תיל, נראו פנים צהובות, מבוהלות של ילדים, גברים ונשים. מאתיים האוקראינים שאולצו לשרת, פתחו את דלתות הקרונות וגרשו מתוכם את האנשים המובאים בהרביצם בהם במגלבים. בהתאם להוראות ששודרו דרך הרמקולים, הם נאלצו להתפשט – מי בחוץ ומי בתוך הצריף, להוריד את המשקפיים והתובות... וגם למסור את דברי הערך והכסף – ללא כל אישור קבלה – באשנב עם הכתובת "דברי ערך"... הנשים והבנות הצעירות הופנו אל הספר, שם נגזזו שערותיהן ונדחסו לשקים.

עמדנו עם הסרן ווירט (Wirth) לפני תאי המוות. לפנינו עברו גברים, נשים עם תינוקות, בנות, ילדים, אנשים קטועי רגליים – כולם ערומים. איש האס.אס. העומד בכניסה לתאים שינן לאנשים מסכנים אלה ברצינות תהומית: "עליכם לנשום עמוק, כי זה מחזק את הריאות. האינהלציה הזאת הכרחית בגלל מחלות מדבקות. זהו חיטוי מעולה!". לשאלות הנוגעות לגורלם הסביר שהגברים יועסקו בבניין בתים וכבישים ואילו הנשים אינן חייבות לעבוד. מי שתרצה תוכל לעזור בעבודות הבית והמטבח. בשומעם את הדברים האלה אצל לא אחד מתוך האנשים המסכנים האלה נדלק זיק של תקווה רגעית – מספיקה כדי להיכנס ללא התנגדות לתוך תא המוות.

הרוב ידע מה מצפה להם... אמהות שותקות עם תינוקות בזרועותיהן, ילדים ערומים בגילאים שונים, השתהו לעבור את דלת התא. ברם, נכנסו פנימה מבלי להוציא הגה, נדחפים על ידי הבאים אחריהם, מורצים בשוטים של אנשי האס.אס. יהודיה אחת, כבת 40, צעקה: "דם ילדי בראש הרוצחים." סרן ווירט הכה אותה על כך חמש פעמים במגלב על פניה ואז היא נעלמה בתוך תא הגז...

כשהתאים נתמלאו, נסגרו הדלתות והאונטרשרפירר הקנהולד (Unterscharführer Hackenholdt) התניע את מנוע הדיזל... כעבור 32 דקות נפתחו התאים והוחל בהוצאת הגופות שעמדו כמו עמודי בזלת. אפשר היה להבחין במשפחות שהחזיקו ידיים אחד לשני. בקושי ניתן היה להפריד בינם...

עשרים וארבעה אנשים עסקו בפתיחת פיות הנפטרים בעזרת ווי ברזל לשם קביעה האם יש להם שיני זהב. הגוויות עם שיני זהב הוסטו שמאלה, ואילו ללא זהב – ימינה. תלוינים אחרים בדקו את הסוגרים ואברי המין בחפשמ הלומים, זהב וכו'. רופאי שיניים עקרו שיני זהב, גשרים וכתרים...

לאחר ביצוע הפעולות, הושלכו הגוויות לבורות ענקיים במידות 100 על 20 על 12 מטר. כעבור ימים אחדים, התנפחו הגוויות והערמה עלתה ב – 2 עד 3 מטרים ושוב שקעה. אזי הבורות כוסו בשכבת חול בעובי 10 ס"מ פחות או יותר.